

KÖRNYEZETVÉDELEM AZ ÉLETÉRT¹

BÁNDI GYULA
egyetemi tanár

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy előadóként aktív részese lehetek e jeles eseménynek. A megtiszteltetés személyemben ért, az örömöm pedig a témához kapcsolódik, tapasztalván miként kap egyre komolyabb szerepet a környezetvédelem az étellel kapcsolatos egyházi megnyilatkozásokban. Ennek kitűnő példája az MKPK 2003. évi körlevele „Az élet kultúrájáért” címmel.² A környezetvédelem növekvő jelentősége nem véletlen, hiszen egyre nyilvánvalóbbá válik, milyen hatása is van az ember környezet iránti felelőtlenségének magára az emberi életre és az egész környezetre nézve. Az életvédelem tehát az abortusz, az eutanázia, a mesterséges meddővé tétel és más hasonló, fájdalmasan időszerű kérdéseken túl magába foglalja a környezet védelmét is. Sőt az a veszély, amit az ember jelent saját magára nézve a környezet degradációja, illetve kiuzsorázása által, egyre meghatározóbbá, végzetesebbé válik. Ez pedig egyképpen érint mindenkit, öreget és fiatalot, nőt és gyermeket, fejlődő és fejletlen országban élőket, hívőket és ateistákat.

Mindennaposak a kisebb-nagyobb környezeti katasztrófákról szóló hírek – sokan emlékezünk Csernobilra, Bhopalra, előttünk van még a tiszai ciánszennyezés vagy akár az elmúlt hetek kínai folyószennyezései, ismertek a tanker-katasztrófák –, de ezek mellett már szinte észrevétlenül megyünk el, és sajnálatos módon tudatlanul élünk együtt az olyan, túlnyomórészt környezeti eredetű bajokkal, mint a tömegméretűvé váló allergia, a daganatos betegségek terjedése, az idegrendszeri károsodások. Ez utóbbiak forrásaira szinte már nem is figyelünk – ki foglalkozik a mobiltelefonálás esetleges ártalmaival, amelyek különösen a fiatalabb korosztályt érinthetik, ki olvassa el figyelmesen a csomagolt élelmiszerek vegyianyag-tartalmának vagy éppen genetikailag módosított adalékainak listáját, ki veszi észre a belvárosi levegő időnként szinte mérgező hatását, kit érdekelnek a pusztuló természeti értékek, a csökkenő

¹ Ez és a két következő írás a 2006. szeptember 25-én a PPKE II. János Pál termében rendezett „Szabadságra elhivatva az életért” című konferencia keretében elhangzott előadások szerkesztett változata.

² *Az élet kultúrájáért – a Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a bioetika néhány kérdéséről*. Budapest 2003. (www.katolikus.hu).

biodiverzitás, kinek számít egy eltűnő szép tájkép? Ki tekinti magát mindezekért felelősnek? Szent-Györgyi Albert több mint 30 éve írta: „Új, kozmikus világban élünk, nem ehhez készült az ember. [...] Arra kényszerülünk, hogy ősemberi aggyal nézzünk szembe ezzel a helyzettel; olyan aggyal, amely nem sokat változott azóta, amióta kialakult.”³ Csupán egy adalék a környezeti ártalmak mindennapjainkat átszövő mivoltának igazolására. Az EU Bizottsága nemrégiben jelentette meg 2005. évi környezetpolitikai áttekintését, amelyben „új megállapítások” címszó alatt olvashatjuk a következőket: „A levegőszennyezés mára az európaiak várható élettartamát 9-24 hónappal rövidíti le.”⁴

Vajon gondol-e arra keresztény ember, hogy a Teremtő pedig rábízta a földet, annak élő egyedeit és élettelen elemeit, amelyekkel valahol, valamikor elszámolni tartozik?

II. János Pál pápa és I. Bartolomaiosz ökumenikus pátriárka 2002-ben közösen kiadott Velencei Nyilatkozatukban⁵ aláhúzták: „Az eredendő bűn következményeként leromboltuk a teremtés eredeti harmóniáját. Ha gondosan szemügyre vesszük azt a társadalmi és környezeti válságot, amelynek szemtanúi vagyunk, rá kell jönnünk, hogy továbbra is eláruljuk isteni küldetésünket: azt, hogy sáfárként együtt munkálkodjunk Istennel szentségben és bölcsességgel a teremtés megóvásában.”

Mielőtt a jelen ülésszak címének megfelelően mélyebbre hatolnánk a környezet-jog területére, érdemes egy kicsit elidőzni a Velencei Nyilatkozat fenti sorain és annak szentírási alapjain, mégpedig annak fényében, valóban mi is az ember és az őt körülvevő környezet viszonya. Ezt kell tennünk, mert az erkölcs és jog tartósan nem szakadhat el egymástól.

Elsősorban nem haszontalan emlékeztetni az embert arra, honnan is ered ez a viszony valójában. Jó könyvében Jahve kérdezi az embertől:

„Mikor a földet alkottam, hol voltál?
Mondd csak meg, ha egyszer oly nagy a bölcsességed!”

majd később:

„Fel tudod fogni a föld egész terjedelmét,
valld csak meg őszintén, érted-e teljesen?”⁶

A Teremtés könyve⁷ két összefüggést is felfed:

- Isten megteremtette az embert, és neki adta a földet: „töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá.”;
- egyben azonban a jó gazda feladatát is átadta: „Az Úristen vette az embert és Éden kertjébe helyezte, hogy művelje és őrizze.”

³ SZENT-GYÖRGYI ALBERT: *Az élő állapot*. Bukarest, 1973. 141.

⁴ 2005 *Environmental Policy Review*, COM (2006) 70 final, 16.2. 2006.

⁵ *Velencei Nyilatkozat. II. János Pál pápa és Özsentsége I. Bartolomaiosz ökumenikus pátriárka közös nyilatkozata a környezeti etikáról*. 2002. június 10., hétfő.

⁶ Jób 38,4 és Jób 38,14 (A Szent István Társulat által 1987-ben kiadott Biblia szövege szerint idézve mindenütt.).

⁷ Ter 1,27–29, illetve 2,15.

A Zsoltárok könyve mindezt így fejezi ki:

„Tudjátok meg, Isten az Úr !
Ó alkotott minket, az övéi vagyunk,
Az ő népe vagyunk, és nyáj legelőjén.”⁸

Az ember azonban szívesebben emlékezik a fentiekből arra, hogy neki uralma alá kell vonnia a földet, mintsem hogy őriznie is kell azt. A Zsoltárok könyve pedig nagyon plasztikusan fogalmaz, amikor nyájnak tekinti az emberiséget, amely, ha leleget a közjavakat – hogy a környezet-gazdaságtan fogalmával éljünk –, éhen fog pusztulni.

A II. Vatikáni Zsinat a *Gaudium et Spes* konstitúcióban így szól⁹ a föld javainak egyetemes rendeltetéséről: „Az embernek tehát, amikor a teremtett javakat használja, úgy kell tekintenie jogosan birtokolt vagyonát, hogy az nemcsak a sajátja, hanem egyúttal közös is, abban az értelemben, hogy ne csak önmagának, hanem másoknak is hasznára lehessen.” Mindezekhez pedig jogi megfontolások is csatolhatók, így a környezetvédelmi törvény preambulumban megjelenő nemzeti vagyon fogalma.

Hasonló megfogalmazást találunk II. János Pál pápa részéről a laikusok részvételéről szóló apostoli buzdításban.¹⁰ „Az ember – minden kétséget kizáróan – Istentől kapta azt a feladatot, miszerint ‘uralkodjék’ a teremtett világon és ‘művelje’, mint valami kertet; de ezt az embernek úgy kell betöltenie, hogy közben tiszteletben tartja az isteni képmást, amelyet kapott, tehát okosan és szeretettel tevékenykedjen.”

Ugyanezek a gondolatok jelennek meg, még jobban kifejtve egy enciklikában (*Sollicitudo rei Socialis*).¹¹ „A Teremtőtől kapott hatalom, amellyel az embert felruházta, nem abszolút, nem szabad vele ‘élni vagy visszaélni’, vagy tetszés szerint felhasználni.”

Legteljesebben pedig a *Centesimus Annus* fogalmaz,¹² összekapcsolva a gazdaságot, szociális kérdéseket, családot, kultúrát és környezetet, amelyből most csak egyetlen mondatot emelek ki: „Az ember helytelenül Isten helyébe lép, és így végeredményben elősegíti az általa inkább elnyomott, semmint kormányzott természet lázadását, ahelyett, hogy a teremtés művében Istennel működne együtt.” A környezet megőrzése érdekében tehát tudni kell megfelelően kormányozni.

Ugyanakkor mindebben benne foglaltatik az is, hogy jogunk van a természet, a környezet javainak és gyümölcsseinek élvezetére, feltéve, ha megfelelően sáfárkodunk ezekkel. Elsősorban azt kell vizsgálnunk tehát, mi is tartozik e jogok körébe, illetve miként értelmezzük a jogokkal járó feladatokat és miként kapcsoljuk össze mindezeket a megfelelő kormányzás kérdésével. Erre nézve is találunk pápai megnyilatkozást, amikor XXIII. János pápa *Pacem in Terris* kezdetű enciklikájában¹³ írja: „Ezen-

⁸ Zsolt 100,3.

⁹ II. Vatikáni Zsinat: *Const. Gaudium et Spes*. Róma, 1965. XII. 7., 69. pont (A hivatkozott zsinati dokumentumok és a pápai megnyilatkozások a Magyar Katolikus Egyház elektronikus könyvtárában [<http://www.katolikus.hu>] érhetők el.).

¹⁰ II. János Pál: *Adh. ap. Christifideles Laici*. Róma, 1988. XII. 30., 43. pont.

¹¹ II. János Pál: *Enc. Sollicitudo rei Socialis*. Róma, 1987. XII. 30., 34. pont.

¹² II. János Pál: *Enc. Centesimus Annus*. Róma, 1991. V. 1., 37–39. pontok.

¹³ XXIII. János: *Enc. Pacem in Terris*. Róma, 1963. IV. 11., 62. pont.

kívül akik az állam kormányzatát viszik, fő feladatuknak tartják, hogy azokat a jogokat, amelyekkel az emberek egymással közösséggé egyesülnek, alkalmasan és megfelelően úgy állapítsák meg és szabályozzák, hogyha a polgárok jogaikat érvényesíteni akarják, ez másokat jogaikban ne háborítson; hogyha valaki védi a jogát, az ne zavarjon másokat kötelességei teljesítésében; végül is kötelessége a jogokat csorbítatlanul megőrizni, ha pedig megsértették, vissza kell állítani sértetlenségébe.”

A jogrendszeren belül tehát ígéretes eszköznek tűnik az emberi jogok katalógusa, amely az elmúlt bő 200 évben folyamatosan bővült, alakult, még akkor is, ha mai ‘hivatalos alkotói’ – ENSZ, Európa Tanács, EU – nem tesznek meg mindent a változásoknak a nemzetközi jog rendszerébe építése érdekében. Egy védelemre érdemes jogkérdés emberi joggá minősítése valójában jelzi azt a fontosságot, amit az adott kor egy problémájának tulajdonít. Ha pl. a tulajdon szabadsága volt fontos a polgárosodáshoz, akkor ezt emberi jogként kezelték, kiemelve ennek elidegeníthetetlen mivoltát. Azóta viszont egyre inkább hangsúlyoznunk kellett a tulajdon szentségének korlátait, egyebek között éppen a környezetet érő kockázatok miatt. Egy másik példa, hogy manapság a szociális jogok annak elismerését jelentik, hogy az államnak valamiképpen, ha alapszinten is, gondoskodnia kell polgáraitól. Azt is mondhatjuk, hogy ezen emberi jogok – országon belül: állampolgári jogok – összefoglalják az adott jogkérdés lényegi elemeit, értelmezésük képet alkot az adott jog állapotáról.

Az emberi jogoknak három generációját ismerjük, ezen belül a harmadik az, amit szolidaritási jogokként is jellemeznek, s amelyek sajátossága, hogy az állam – sőt az államok közössége – aktív beavatkozása, szerepvállalása jelenti a megvalósulás feltételét. A környezethez való jogot is ide soroljuk, annak ellenére, hogy az emberi jogok nemzetközi katalógusában még nem jelent meg. Önmagában az a tény, hogy szégyembek vagyunk egy kodifikált emberi joggal, egyértelmű bizonyítéka a jelenleg működő jogrendszerek és a jelenlegi nemzetközi együttműködési struktúrák elavultságának, amelyek nem képesek túllépni saját korlátaikon.

Alexandre Kiss és Dinah Shelton éppen a környezethez való jog kapcsán hangsúlyozzák, hogy ennek a jognak beillesztése nem egyszerű kérdés, mert a kiindulópontok és a célok eltérőek az emberi jogok megszokott rendszeréhez képest: „A lehetséges konfliktus a hangsúly vonatkozásában még mindig megmarad: az emberi jogok fő kérdése, hogy egy adott társadalomban az egyének és csoportok jogait védje, míg a környezetvédelem célja az élet globális fenntartása annak révén, hogy a jelen generációk szükségleteit és a rendelkezésre álló kapacitásokat egyensúlyba hozzuk minden faj jövő generációinak hasonló érdekeivel. A környezet védelmének széles körű megközelítése időszakonként ellentétbe kerülhet az egyéni jogok biztosításával.”¹⁴

Az utóbbi egy-két évtizedben azonban világossá válik – egyebek között az Emberi Jogok Európai Bizottsága, majd Bírósága gyakorlata, illetve a környezetvédelmi tárgyú nemzetközi egyezmények révén –, hogy a környezethez való jog utat talál magának akár a tradicionális emberi jogi szemléletben is.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága alapvetőnek számító esete volt a López Ostra kontra Spanyolország ügy.¹⁵ A López Ostra-eset egy, a panaszosok lakása közvetlen

¹⁴ ALEXANDRE KISS – DINAH SHELTON: *International Environmental Law*. Transnational Publishers, 1999. 187.

¹⁵ A határozat 1994. december 9-én került elfogadásra.

közelében lévő, illegális szilárd és folyékony hulladékokat kezelő létesítmény által okozott környezeti károkra alapozódott. A kereset emellett a spanyol hatóságok és bíróságok elmarasztalására is irányult, amelyek nem tettek meg mindent a panaszosok védelme érdekében. A Bíróság elfogadta az Emberi Jogok Európai Konvenciójának 8. cikkelyét, mint jogalapot, amely a magán-és családi élet védelmére szolgál. A Bíróságnak azonban meg kellett találnia az állam felelősségének momentumát, mert szerepe szerint az államot kell elítélnie akkor, ha jogsértést tapasztal. Az állam felelősségét ez esetben abban látták, hogy nem védte meg a panaszosokat a környezeti hatásokkal szemben, elismerve ezzel, hogy az állam részéről a jogsértés nem csupán az aktív beavatkozásban, hanem annak hiányában is áll.

A környezethez való jog értelmezése kapcsán az Európai Bíróság eddigi gondolatait foglalja össze egy tavalyi jogesetben,¹⁶ amely egy oroszországi fémfeldolgozó üzem egészséget és jólétet veszélyeztető mivolta miatt indult. Nem lévén környezethez való jog az emberi jogok nemzetközi katalógusában, ismét a magán-és családi élethez való jogot alkalmazza a Bíróság analógiaként. Az ítélet szerint: „70. [...] a 8. cikkely érintettsége megállapításához a környezeti zavarással összefüggésben be kell bizonyítani, hogy először a felperes magánszférájába történt tényleges beavatkozás, másodsor, hogy a súlyosság bizonyos szintjét is elérték.”

A hatóságok felelőssége az adott ügyben ez esetben is abban állt, hogy lehetőségük volt értékelni a káros hatást és megtenni a szükséges intézkedéseket ezek megelőzése és csökkentése érdekében (92.). A Bíróság azt is megállapította, hogy a környezetvédelem egyre növekvő módon a közérdeklődés homlokterébe került.

Itthon már a 30 évvel ezelőtti környezetvédelmi törvény is tartalmazott utalást egy állampolgári jogi megközelítésre, de az Alkotmány 1989. évi módosítása már két helyen is foglalkozik a környezethez való joggal. A 18. § szerint „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” Ez a szakasz azért bír kiemelt jelentőséggel, mert a környezethez való jogot nem az állampolgári jogok tárgyalása során, hanem az általános rendelkezések között emelte ki. Az Alkotmány ezen felül 70/D §-ában a környezet védelmét a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog biztosításának eszközeként említi.

A két megközelítés között jelentős különbségek fedezhetők fel, hiszen az egyik esetben a környezet védelme önálló szerephez jut, míg a másik esetben csak eszköz, illetve alapvető elvi különbség, hogy az első megközelítés a környezet egészségét emeli ki, a második pedig pusztán antropocentrikus felfogást közvetít, amelybe még a jövő generációk védelme sem igazán fér bele.

A környezethez való jogot az Alkotmánybíróság értelmezte több határozatában, melyek között a legelső a 28/1994. (V. 20.) AB határozat volt. Ebből emelünk ki néhány ide illő gondolatot, a jog tartalmát, nem pedig annak jogrendszeri elhelyezkedését vizsgálva:

- „Az állam kötelességeinek magukban kell foglalniuk az élet természeti alapjainak védelmét, és ki kell terjedniük a véges javakkal való gazdálkodás intézményeinek kiépítésére.”

¹⁶ Fadeyeva kontra Oroszország – 55723/00 sz. határozat 2005. június 9-én.

- „A környezetvédelemhez való jog [...] elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is. E jog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával kell ellátnia.”
- „A legszorosabb kapcsolat az élethez való joggal áll fenn. [...] Ezek az objektív állami kötelezettségek szélesebbek az élethez való alanyi jogok összességénél. [...] A környezethez való jog sajátossága abban áll, hogy alanya valójában az ‘emberiség’ és a ‘természet’ lehetne.”
- „A környezethez való jog az emberi élethez való jog érvényesülésének fizikai feltételeit biztosítja. Mindez a környezethez való jog jogalkotással való védelmének különös, más jogokéhoz képest fokozottan szigorú voltát követeli meg.”

A fenti gondolatok sorából külön is kiemelendő annak egyértelmű megállapítása, hogy a jog nem ítéltető meg individuális szempontból, hatóköre sokkal szélesebb, valójában magán az emberen is messze túlmutat, a környezethez való jog az ember továbbélésének záloga. Innen már nincs messze a jogrendszer olyan értelmű átalakításának követelménye, ami nem tessék-lássék befogadja a környezetvédelmet, hanem amely ehhez alakítja a többi szabályozási területet is.

Egy másik határozat¹⁷ kiemeli: „[...] a környezethez való jog védelmének eszközei között a megelőzésnek elsőbbsége van, hiszen a visszafordíthatatlan károk utólagos szankcionálása nem tudja helyreállítani az eredeti állapotot.”

Anélkül, hogy tovább elemeznénk a határozatokat, érdemes áttekinteni, mit is jelent az „egészséges” környezethez való jog, amely távolról sem azonosítható az emberi egészség szűk értelmezésével. Ez felel meg a keresztény felfogásnak is – ahogyan az MKPK körlevele¹⁸ leszögezi: „167. Metaetikai szempontból a keresztény ökológiai etika nem sorolható be a szó szoros értelmében vett antropocentrikus megközelítések közé, mert a teremtményekhez, hasznosságuktól független és azt megelőző önértéket rendel.” Alábbi csoportosításom azonban nem jelenti azt, hogy a mai jogalkotás-jogalkalmazás a környezethez való ilyen teljességét megfelelően értelmezné.

1. *Az egészséges környezethez való jog* semmiképpen sem azt jelenti csupán, hogy a környezetszennyezés vagy környezetkárosítás következménye sok esetben az egészség állandó vagy átmeneti sérelme. Az ilyen értelemben vett egészséges környezet szűkített felfogást tükröz, tehát nem tekinthetjük a környezethez való jog alapjának, ugyanakkor feltétlenül alapvető eleme e jognak. Az egészség megóvása szinte hagyományosnak mondható kérdés, amelynek jogi háttere részben létező, részben megteremthető.

2. *A biztonságos környezethez való jog* már jóval szélesebb kört jelent, de még mindig nem a teljes spektrumot. Az ENSZ stockholmi környezetvédelmi világkonferenciájától (1972) kezdve az egyre gyakoribb globális és regionális nemzetközi doku-

¹⁷ 48/1997. (X. 6.) AB határozat.

¹⁸ In *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a bioetika néhány kérdéséről*. Budapest, 2003.

mentumok mindinkább összekapcsolják a környezethez való jogot a békéhez, a leszereléshez vagy a nukleáris fegyverkezés elleni fellépéshez fűződő megfontolásokkal. Valójában a biztonságos környezet az egészséges környezet eltérő minősége, egy összetettebb megközelítést tükröz és egyben utal a globális összefüggésekre is.

3. *A zavartalan környezethez való jog* szintén tágabb az egészség szűk fogalmánál, de még marad az emberi szempontoknál. Az ember mentális egészsége a központi kérdés, amelynek fenntartásához szorosan hozzákapszódik a nyugalmi ciklusok időközönkénti beiktatása. Ha e nyugalmi ciklusok, regenerálódási, rekreációs időszakok rövidülnek vagy kiesnek, a mentális egészség veszélyeztetése mellett a fizikális egészség is károsodik – például a tartós zaj szervi elváltozásokat is okoz –, sőt a társadalmi hatékonyság is csökken. Ugyanakkor a normális állapotok zavarása az esetek többségében ezt a szintet nem éri el, mégis negatív társadalmi hatása van – hát még ha mindehhez hozzátesszük számos tömegkommunikációs eszköz szellemi környezetszennyező hatását.

4. *Az esztétikus környezethez való jog* ismét egy lépéssel tovább halad, utalva arra, hogy a környezet egyes elemeit nem lehet csupán gazdasági szempontok szerint megítélni, hiszen a nem vagyoni előnyökről sem feledkezhetünk meg. Ilyen kérdés lehet a kulturális örökség megővése, amelynek részei magukban foglalják a környezet mesterséges elemeit is, akárcsak a természetes elemeket, amelyeken a civilizáció kialakulhatott. A természeti táj képe részben a Teremtés szépségét hozza közelségbe, részben pedig komoly hangulatjavító hatása van. Igaz, hogy egyre jobban távolodunk a jogi szempontból könnyen kezelhető összefüggésektől, noha ennek is vannak előzményei a klasszikus jogi területeken – legjobb példa a szomszédjogban ismert kilátásvonás vagy benapozás zavarása.

5. *A környezet egészsége.* A fenntartható fejlődés és a környezethez való jog bő egy évtizeddel ezelőtti összekapcsolása előtt legfeljebb a fentieket tekinthettük az egészséges környezethez való jog maximális, legszélesebb keretének. Még így is sokkal több ez, mint amit az emberi jogok esetében általában megszoktunk, de mégsem elég. Az Alkotmány fogalmazása – a 18. §-ában – egészséges környezetről szól, az AB határozatok ebből levezetik, hogy a jogosulti oldalon nem az egyén, de nem is az ember áll csupán, hanem a környezet. Mindezek visszacsatolása egyértelműen ahhoz kell vezessen, és az ember számára biztosított jogok is arra kell utaljanak, hogy a környezet egészségét, szélesebb értelemben a környezet fenntarthatóságát kell megőrizni, a jelen és jövő generációk számára. Tehát a környezet védelme messze nem az ember számára való hasznosság szerint ítéltető meg, annál is inkább, mert az ember nem lehet kisajátítója a környezetnek, ehhez sem az etika, sem a jog nem adhat alapot.

Összefoglalva tehát: „a környezethez való jog sem azonosítható az emberi/állampolgári jogok hagyományos felfogásával, alanya nem az egyén és nem is a csoport, illetve mégis mindkettő, de mint egy nagyobb rendszer – a környezet – szerves részei. Az egészséges környezethez való jog végső megközelítésben a környezet egészségének joga, amely feltételezi az emberi jogok gyakorolhatóságát. Ahhoz, hogy ezeket jogként éljük meg, a kötelezettségi oldal válik mind erőteljesebbé – amiért a fenntartható fejlődésre ma szükség van, az sem más, mint a jogok túlhajtott keresése a múltban és a jelenben.”¹⁹

¹⁹ BÁNDI GYULA: Fenntartható fejlődés és környezethez való jog. In *Fenntartható fejlődés – fenntartható jogállam*. (Acta Humana Studiorum – Kutatók emberi jogi tanulmányai) Budapest, 2005, 126.

A fentiekben már többször emlegettem a fenntartható fejlődés kérdését, mint a környezethez való jog teljes rendszerét átfogó megújult felfogás keretét. Érdekes ennek rendszerét közelebbről megvizsgálni, jogi háttere megteremtésének lehetőségével egyetemben.

Kiindulási alapunk lehet az EU Hatodik Környezetvédelmi Akcióprogramjával²⁰ egy időben, annak mintegy elvi háttereként elfogadott EU fenntartható fejlődési stratégiája,²¹ amely egyebek között elismeri, hogy a gazdasági fejlődés, a szociális kohézió és a környezetvédelem „kéz a kézben kell haladjanak”. A stratégia előkészítésére a Bizottság által kidolgozott munkaanyag²² pedig még jobban rávilágít a fenntartható fejlődés tartalmára, mely szerint: „1.3 alpont [...] Mindenesetre széles körű egyetértés alakult ki arról, hogy a fenntartható fejlődés minimum a következő két fontos kérdéskört fogja át:

- hogy a fejlődésnek van gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi dimenziója. A fejlődés csak akkor lesz fenntartható, ha a különböző elemek közötti egyensúly biztosított, hozzájárulva az életminőség egészéhez;
- hogy a jelenlegi generációnak kötelezettsége, hogy a jövő generáció számára megfelelő készleteket hagyjon a környezeti és gazdasági forrásokból, annak érdekében, hogy ők is legalább e források olyan szintjét élvezhessék, mint tesszük azt manapság.”

A fentiek számára kellő jogi alapok megteremtése érdekében, még 2000-ben bízott meg az EK Bizottsága egy jogi szakértőt, hogy a fenntartható fejlődés jogi kérdéseit kidolgozza.²³ A görög jogász egyik alapvető megfontolása arra int mindenkit, hogy még sok tennivaló akad e téren: „A fenntartható fejlődés szabályai nem léteznek, azokat ki kell alakítani. A társadalom tagjainak fenntartható magatartása sem adott, hanem azt meg kell teremteni. Sem az intézmények, sem a polgárok megfelelő magatartása ma még nem ismert.”²⁴

A fenntarthatóság jogának sajátosságairól is érdemes megemlékezni, hiszen összekapcsolhatóak a környezethez való jog egyes elemeivel, illetve egyes elemeinek háttérével. Ezen sajátosságok elsősorban.²⁵

- az ‘új’ jognak rendszert kell építeni,
- az igazságosság és a fenntarthatóság szorosan összefügg, tehát ennek erkölcsi szempontjairól sem szabad megfeledkezni,
- a tudomány segít a jog racionalizálásában,
- ezen jogterület dinamikusan és állandóan alakul, szemben a hagyományos joggal, ami statikus, végezetül pedig
- ezen jogterület nyitott és a társadalommal folyamatos párbeszédben fejlődik.

²⁰ Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 laying down the Sixth Community Environment Action Programme. *OJ* No. L 242 , 10/09/2002.

²¹ *A sustainable Europe for a better world: A European Union strategy for sustainable development – Communication from the Commission.* COM (2001) 264 final.

²² *Consultation paper for the preparation of a European Union strategy for sustainable development – Working document from the Commission services.* SEC (2001) 517.

²³ *The Law of Sustainable Development.* Report to the Commission by Michael Decleris, 2000.

²⁴ Uo. 42.

²⁵ Uo. 42–43.

Valójában ugyanezt emeli ki a már idézett Velencei Nyilatkozat²⁶ is: „Új felfogás és új kultúra szükséges, amely az ember teremtésben elfoglalt központi helyzetén alapul, és amelyet azon környezetetika viselkedésmód ihletett, mely Istenhez, önmagunkhoz és a teremtéshez fűződő hármass viszonyunkból fakad. Ez az etika erősíti az egymásra utaltság érzését, valamint az egyetemes szolidaritást, a társadalmi igazságosságot és a felelősséget az élet igaz kultúrájának megvalósítása érdekében.”

A jog, a környezetvédelem, különösen pedig a fenntarthatóság tekintetében egy hármass viszonyrendszerben kell mozogjon: a társadalom, a gazdaság és az állam hármass rendszerében, ahol minden szereplőnek kötelezettségei vannak és minden szereplőnek jogokkal is kell rendelkeznie. Mindezek erősítik az EU által 1992 óta hangoztatott „megosztott felelősség” gondolatát,²⁷ amely egyképpen értelmezhető az európai, a nemzetközi, de az országon belül felelősségre is. Ennek szépen megfogalmazott elvi alapját találjuk egy pápai enciklikában.²⁸ „Mivel az ember arra hivatott, hogy művelje és őrizze a világ kertjét, különleges felelősséggel tartozik az *élő környezetért*, azaz a teremtésért, melyet Isten személyes méltósága, élete szolgálatába állított, de nemcsak a jelen, hanem a jövő nemzedékek szempontjából is.”

A jog három főszereplője tehát csak együtt valósíthatja meg azt a szükséges változást, amely kiegészíti az erkölcsi, felfogásbeli, kulturális megújulást. Természetesen e három oldal számára a jogok, kötelezettségek és a felelősség kereteinek megteremtése eltérő súlypontokkal jelenik meg. Példaként említhető a társadalom, amely számára érdekei erőteljesebb érvényesítéséhez sajátos jogokat kellett biztosítani, az ún. társadalmi részvételi jogokat, amelyek egyetlen más területen sem annyira kiterjedtek, mint éppen a környezetvédelemben.²⁹ A társadalom azonban hajlamos megfedkezni arról, hogy a környezetért felelősséggel is tartozik, mégpedig nem csupán a jogsértésekért fennálló jogi felelősséggel, hanem egész viselkedéséért, fogyasztási szokásaiért, a másik ember és a természet tiszteletéért. Mindezt azonban már a jogszabályok nem képesek önmagukban biztosítani.

A gazdaság számára az engedélyezési követelmények, a kibocsátások szabályozása, a díjfizetési kötelezettség, a felelősség alkalmazása szintén egyre részletesebb, mondhatnánk, kifinomultabb rendszert alkot, mégis számos problémára aligha lehet jogi választ adni. A termékfelelősség kiterjedt köre, a kockázatfelmérés vagy az elérhető legjobb technika (közhasznú idegen szóval: BAT) általános, szinte megfoghatatlan szabályai jól példázzák, mennyire nem lehetséges mindent az amúgy talán szükséges részletekbe menően kezelni.

Az állam esetében pedig a legnagyobb probléma, hogy nehéz a jogalkotót felelőssé tenni az elmaradt jogszabályokért, a kormányt a költségvetési nehézségekre hivatkozással a környezetvédelmi igazgatást egyre inkább lehetetlenné tevő megszorító intézkedésekért, amelyek egyébként éppen ellentétes hatásúak az utóbbi évek jogsza-

²⁶ Ld. 3. sz. lábjegyzet.

²⁷ Az Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogram kiemelt része – 1993. OJ No C 138, 17.5.93.

²⁸ II. JÁNOS PÁL: *Enc. Evangelium Vitae*. Róma, 1995. V. 25., 42. pont.

²⁹ Ennek legjobb példája a 2001. évi LXXXI. törvénnyel hazánkban is kihirdetett „a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról” szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény”.

bály-dömpingjével. Ugyancsak lehetetlen jogi kereteket adni a hatékony jogalkalmazásnak vagy igazságszolgáltatásnak – mit tehetünk akkor, ha a bírói jogalkalmazás nem értelmezi helyén a környezetet sértő cselekményeket?

A jogrendszer persze igyekszik lépést tartani a gyorsan változó követelményekkel, de olyan sok érdekviszonynak kell megfelelnie, amelyek lehetetlenné teszik a valóban hatékony, adott esetben valóban szigorú intézkedések bevezetését vagy alkalmazását. Fent pedig már hivatkoztam arra is, hogy számos olyan területe van a környezetvédelemnek, amely a jogon kívül helyezkedik el, és amelyben csak az erkölcs, a szokások, az értékek rendszerének megváltozása révén érhető el érdemi változás.

A felelősség közös, illetve ‘megosztott’, minimális feladatunk az, hogy mind-egyikünk a maga területén az eddiginél nagyobb figyelmet fordítson a környezetvédelemre, mert ha valahol, akkor itt bizonyosan múlhatatlan szükség van a rendszer-változásra.